

telkens weer deden zich perioden voor waarin in de voedselproductiegebieden de bedrijven die voor het verzamelen van het voedsel moesten zorgen, geheel of goeddeels onbemand waren, en wanneer in de steden in het westen na de *Wehrmacht-razzia's* in de eerste tijd alle mannen tot omstreeks veertig jaar thuis bleven, betekende zulks dat bij de bedrijven die de ontvangst en de distributie van het voedsel voor hun rekening moesten nemen, dagenlang slechts door een deel van het mannelijk personeel werd gewerkt. Gevolg van al deze factoren was dat de rantsoenen vooral in het westen van het land gevoelig werden verminderd. Dit leidde er toe dat in versterkte mate gepoogd werd, buiten het distributiestelsel om voedsel in de wacht te slepen: door bepaalde gemeenten, door talloze bedrijven, door een steeds groeiend aantal individuele burgers. Dáárvan was weer het gevolg dat er minder voedsel overbleef voor de normale distributie. Het was een vicieuze cirkel die zich in de maanden oktober en november al duidelijk ging aftekenen.

Waar kwam dit allemaal op neer?

Hierop, dat de maatschappij begon te desintegreren en het is dat desintegratieproces hetwelk wij in dit hoofdstuk hebben te beschrijven. Wij zullen beginnen met weer te geven hoe de rantsoenen belangrijk ingekrompen werden in de maanden oktober en november – maanden waarin, zoals al vermeld, vooral in het westen des lands de gas- en de electriciteitsvoorziening wegvielen. Veel mensen konden hun warm voedsel niet langer zelf toebereiden – zij namen hun toevlucht tot de z.g. Centrale Keukens welke oprichting secretaris-generaal Hirschfeld van '40 af had gestimuleerd. In december '44 nam Hirschfeld nòg een belangrijk initiatief: hij richtte met verlof van Seyss-Inquart een overheidsrederij op om de voedselaanvoer over het IJsselmeer te bevorderen. Inderdaad, die aanvoer kwam op gang, maar hij werd eind december gestremd door het invallen van een nogal strenge winterse periode die een koude met zich bracht waartegen men zich nauwelijks kon beschermen en die in januari en februari een hongersnood deed ontstaan welke wij in zijn belangrijkste manifestaties moeten schetsen. Wel te verstaan: er was in het land als geheel voedsel genoeg – de hongerwinter is het gevolg geweest van het feit dat de centrale overheid door het Duitse ingrijpen niet bij machte was, voldoende levensmiddelen naar de steden in het westen te vervoeren. Er zijn daar volgens onze schatting meer dan twee-en-twintigduizend mensen aan hun ontberingen bezweken – het zouden er veel meer zijn geweest als niet vele instanties en vele personen getracht hadden, zichzelf en anderen hulp te bieden: sommige gemeentebesturen, talloze bedrijven, grote aantallen individuele burgers (de